

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ УКРАЇНЦІВ, ЯКІ ОТРИМАЛИ ТИМЧАСОВИЙ ПРИХИСТОК У ПОЛЬЩІ

Висвітлюються питання соціального захисту (забезпечення) українців, які отримали тимчасовий прихисток у Польщі. Показано, що вони мають таке забезпечення як громадяни України згідно з українським законодавством та як особи із статусом тимчасового захисту згідно з польським законодавством. Розглянуто відповідне законодавство України та спеціальний закон Польщі, який визначає статус таких осіб. Порівнюються форми соціального захисту в Україні та Польщі. Звертається увага на окремі проблеми, які виникають у польській практиці застосування спеціального закону. Вносяться пропозиції щодо їх вирішення. Акцентовується увага на важливості поглиблення двосторонньої взаємодії між Польщею та Україною.

Ключові слова: Україна, Польща, тимчасовий захист, соціальний захист, фінансова допомога.

Lesyk-Szcutnik Yuliya. Features of social protection of ukrainians, who received temporary shelter in Poland

The article is devoted to highlighting the issue of social protection (security) of Ukrainians who received temporary shelter in Poland. They have such protection as citizens of Ukraine according to Ukrainian legislation and as persons with the status of temporary protection according to the Polish Law "On assistance to citizens of Ukraine in connection with the armed conflict in this country".

Key words: Ukraine, Poland, temporary protection, social protection, financial assistance.

Актуальність теми дослідження. З 24 лютого 2022 р. ситуація більшості українських сімей кардинально змінилася. У багатьох випадках ці зміни були спричинені введенням окупаційного режиму в місцях їх недавнього проживання. Багато громадян

України були змушені виїхати на проживання (тимчасове або довготривале) за кордон. У надзвичайно складній ситуації опинилися, зокрема, багатодітні сім'ї, інваліди та пенсіонери. Важливо, що в умовах воєнного стану соціальний захист своїх громадян з боку Української держави не припинився. Польща також здійснює державну політику соціального захисту українців, які отримали тимчасовий прихисток у зв'язку з війною Росії проти України.

Основною метою статті є опис та характеристика ситуації, коли громадяни України отримують соціальну допомогу своєї держави, одночасно отримуючи соціальну допомогу країни тимчасового проживання, а також порівняння підходів України та Польщі у питанні соціального захисту таких осіб та внесення пропозицій щодо його вдосконалення у Польщі. За приклад обрано Польщу, позаяк це країна, яка від початку воєнної агресії Росії проти України прихистила найбільшу кількість українців [1].

Завданням дослідження є аналіз правової бази соціальної допомоги для українців, гарантованої українським законодавством та спеціальним законодавством Польщі; формулювання пропозицій змін до законодавства Польщі, які б сприяли його вдосконаленню відповідно до трансформації суспільних відносин, що ним регулюються.

Стан розробки проблеми та методи дослідження. Тема «подвійного» соціального захисту населення є відносно новим явищем на науковому полі як України, так і Польщі. Наразі триває робота над аналізом нової реальності, в якій опинилися сотні українських сімей, змушених шукати прихистку в країнах Європи.

В Україні тематика соціального захисту досліджувалася в різних аспектах. Поняттю та суті соціального захисту присвячено увагу в наукових працях таких учених, як: В. С. Андреев, В. А. Аралов, К. С. Батигін, С. І. Бандур, І. К. Бондар, Н. Б. Болотіна, В. Я. Бурак, В. В. Жернаков, М. Л. Захаров, А. М. Колот, В. І. Куценко, Е. М. Лібанова, М. І. Матузова, П. Д. Пилипенко, С. М. Прилипка, С. М. Синчук, І. М. Сирота, Н. М. Стаховська, Б. І. Сташків та ін. Серед польських науковців, які займаються питанням соціального захисту громадян у Польщі, слід звернути особливу увагу на праці В. Кшестинської, К. Водза, А. Олещинської, М. Свідерської та багатьох інших.

Для проведення дослідження використовуються методи: діалектичний, порівняльно-правовий, статистичний, метод аналізу та метод узагальнення.

Виклад основного матеріалу. Згідно з Конституцією Україна є суверенною, незалежною, демократичною, соціальною, правовою державою [2]. Підкреслення ролі соціальності у найважливішому державному документі визначає основні завдання уряду щодо своїх громадян.

Соціальний захист населення розуміється як система заходів правового, соціально-економічного та організаційного характеру, що гарантується та реалізується державою для забезпечення гідного життя, тобто матеріальної забезпеченості на рівні стандартів сучасного розвитку суспільства і вільного розвитку людини [3, с. 8]. В ширшому значенні система соціального захисту розуміється як система правових, соціально-економічних і політичних гарантій, що представляють умови для забезпечення засобів існування: працездатним громадянам – за рахунок персонального трудового вкладу, економічної самостійності та підприємництва; соціально вразливим верствам – за рахунок держави, але не нижче встановленого законом прожиткового мінімуму [4, с.9].

В Україні соціальний захист здійснюється в різних організаційно-правових формах. Серед них слід виділити такі: державне соціальне страхування робітників і службовців, прирівняних до них осіб та їх сімей; соціальне страхування; додаткові форми соціального страхування за рахунок коштів окремих підприємств, фондів, творчих спілок.

Серед найважливіших видів соціального захисту громадян України є пенсії (за віком, через інвалідність, за вислугу років, у разі втрати годувальника) та різного виду допомоги (за вагітністю і пологами, на дітей малозабезпечених сімей, багатодітним і одиноким матерям тощо).

Згідно зі ст. 1 Закону України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» громадяни України, в сім'ях яких виховуються та проживають неповнолітні діти, мають право на державну допомогу [5]. Дитиною вважається кожна особа віком до 18 років. Серед видів державної допомоги сім'ям з дітьми передбачено допомогу: у зв'язку з вагітністю та пологами; при народженні дитини, одnorазову натуральну допомогу «пакунок малюка»; при усиновленні

малюка; на дітей, над якими встановлено опіку чи піклування; на дітей самотнім матерям; на дітей, хворих на тяжкі перинатальні ураження нервової системи, тяжкі вроджені вади розвитку, рідкісні орфанні захворювання, онкологічні, онкогематологічні захворювання, дитячий церебральний параліч, тяжкі психічні розлади, цукровий діабет I типу (інсулінозалежний), гострі або хронічні захворювання нирок IV ступеня, на дитину, яка отримала тяжку травму, потребує трансплантації органа, потребує паліативної допомоги, яким не встановлено інвалідність. У Законі передбачені ситуації, за яких може наступити припинення виплати коштів.

Покриття витрат на виплату державної допомоги сім'ям з дітьми здійснюється за рахунок коштів Державного бюджету України.

Важливо вказати також на Закон України «Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та особам з інвалідністю» [6]. Згідно зі ст. 1 цього Закону особою, яка не має права на пенсію, вважається дитина померлого годувальника (у тому числі народжена до спливу 10 місяців з дня смерті годувальника), який на день смерті не мав страхового стажу, необхідного для призначення пенсії для особи з інвалідністю III групи, а також особа, яка досягла 65 років та не має права на пенсію відповідно до закону. Ще одною категорією є самотні особи, тобто ті, які не мають працездатних родичів, зобов'язаних за законом її утримувати. Згідно з цим Законом, державна соціальна допомога призначається особі, яка: є дитиною померлого годувальника або досягла віку, встановленого ст. 1 цього Закону, та не має права отримувати у зв'язку з цим пенсію відповідно до закону, або визнана особою з інвалідністю у встановленому порядку; не одержує пенсію або соціальні виплати, що призначаються для відшкодування шкоди, заподіяної ушкодженням здоров'я на виробництві, передбачені Законом України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування»; є малозабезпеченою особою (крім осіб з інвалідністю I групи та дітей померлого годувальника); є особою з інвалідністю I групи. В свою чергу, цей Закон не містить інформації про умови припинення або призупинення виплати соціальної допомоги.

У жодній з вищевказаних норм немає інформації про те, що виплати можуть бути призупинені або ж цілком припинені в ситуації, коли громадянин, який отримує таку державну допомогу, виїздить за кордон на тимчасове або довготривале проживання.

Від 24 лютого 2022 р. Польща стала країною, яка прийняла найбільшу кількість осіб з України. Згідно з офіційною статистикою кількість осіб, які шукали прихистку в цій країні, досягла 12,43 млн [7]. Така кількість людей на таку невелику країну, як Польща, – це величезне навантаження, особливо якщо йдеться про державний бюджет. Однак Польща комплексним та злагодженим шляхом пододала нові проблеми.

Насамперед, щоб отримати можливість фінансової допомоги з польського державного бюджету, потрібно отримати номер PESEL зі статусом UKR (ідентифікаційний код громадянина зі спеціальним статусом, ідентифікованим як втікач від війни в Україні [8]). Це можна зробити в органах публічної адміністрації будь-якого міста або села в Польщі. Маючи номер PESEL та статус UKR, потрібно відкрити рахунок в одному з польських банків. Це єдині умови, які громадяни України повинні виконати, щоб отримувати різні форми соціальної допомоги в Польщі.

Вже 12 березня 2022 року в Польщі був прийнятий спеціальний закон «Про допомогу громадянам України у зв'язку зі збройним конфліктом у цій країні» [9]. Цей Закон передбачає різні форми фінансової допомоги для українців. Насамперед після реєстрації статусу UKR кожному призначається одноразова допомога в розмірі 300 злотих у центрі соціальної допомоги за місцем проживання. Ця виплата необхідна, наприклад, для покриття витрат на продукти харчування, одяг, взуття, засоби особистої гігієни чи витрати на житло.

Якщо громадяни України, які виїхали у пошуках прихистку, мають дітей, вони можуть подати заяву на отримання щомісячної виплати у розмірі 500 злотих на кожну дитину. Ця допомога призначається також тимчасовим опікунам, які піклуються про дітей з українським громадянством, які є бенефіціарами спеціального закону. Ще однією категорією осіб, якій призначаються такі виплати, є особи, які здійснюють патронатний догляд за дітьми з українським громадянством, які є бенефіціарами спеціального закону. Виплати за програмою «500+» не призначають, якщо дитина перебуває у шлюбі, була влаштована в установу, яка забезпечує цілодобове піклування, або якщо повнолітня дитина має встановлене право на допомогу по вихованню на власну дитину. Важливим фактом також є те, що ця форма допомоги, як і всі інші, не підля-

гає оподаткуванню. Бенефіціари програми мають право на виплати настільки довго, наскільки їх перебування в Польщі є легальним відповідно до Закону «Про допомогу громадянам України у зв'язку зі збройним конфліктом». Згідно із цим Законом виїзд з Польщі терміном понад 30 днів призводить до втрати права на легальне перебування, тобто також права на фінансову допомогу в рамках програми «500+».

Ще однією формою фінансової допомоги для громадян України з боку польського уряду є одноразова виплата при народженні дитини. Право на неї має кожен бенефіціар спеціального закону, якщо він є одним із батьків, законним опікуном або фактичним піклувальником новонародженої дитини. Призначення цієї допомоги залежить від розміру доходу, який становить 1922 злотих без врахування податків на особу в сім'ї. «500+» не вважаються доходами сім'ї, тому при призначенні одноразової виплати при народженні дитини не враховуються. Також не враховуються доходи в Україні, якщо такі є. Ця форма допомоги призначається, якщо мати дитини перебувала під медичним наглядом не пізніше, ніж від 10 тижня вагітності до пологів. Одноразово мати отримує 1000 злотих [10].

Польський уряд передбачив також фінансову допомогу для так званого догляду. Бенефіціарами спеціального закону в цьому випадку вважаються діти з інвалідністю, особи з інвалідністю, які досягли 16-річного віку з підтвердженням значним ступенем інвалідності, особи, яким виповнилось 75 років, особи з інвалідністю, які старші 16 років з посвідченням про помірну інвалідність, якщо інвалідність виникла у віці до 21 року. Призначення цієї допомоги не залежить від доходів. Однак у цьому випадку, якщо бенефіціар отримує аналогічну допомогу за кордоном, то в Польщі він не має на неї права.

Окрім державних форм соціальної допомоги для українців, які знайшли тимчасовий притулок у Польщі, є також різноманітні форми допомоги з боку міжнародних організацій (ООН, UNICEF, Червоний Хрест та ін.). Також надається безоплатне проживання та харчування для багатодітних сімей, самотніх матерів, пенсіонерів, інвалідів та людей у скрутному фінансовому становищі в рамках програми «40+».

На жаль, частина людей, які перебувають у Польщі зі статусом UKR, зловживають наданим їм правом на соціальні виплати.

В початковій фазі відкритої війни це відбувалося цілком несвідомо, однак через рік після її початку такі дії можна вважати свідомим зловживанням. Українці переважно з прикордонних з Польщею населених пунктів, отримавши тимчасовий захист та право на відповідні соціальні виплати, повертаються додому на постійне проживання, але зберігають статус тимчасового захисту та продовжують отримувати призначені в Польщі виплати. Наразі виїзд осіб, які мають тимчасовий захист, за межі Польщі без повідомлення про це польських органів влади та проживання за межами Польщі позбавляє їх права на соціальні виплати, якщо триває довше 30 днів.

Подібна ситуація була в Польщі в 2016 р., коли було розпочато програму «Сім'я 500+» для всіх громадян держави, у яких були діти. Ця програма мала своїм завданням фінансово допомогти батькам в утриманні неповнолітніх дітей. Однією з важливіших далекосяжних цілей цієї програми було зростання рівня народжуваності, адже Польщі загрожувала демографічна криза. На жаль, ця мета не була досягнута [11]. Однак перший рік після старту програми багато громадян Польщі, які працювали в інших країнах Європи, отримували виплати як у країні проживання і праці, так і в Польщі.

На нашу думку, на даному етапі перебування українців, які отримали тимчасовий захист, Польща вже може відійти від обраного на початковому етапі єдиного для зазначених осіб підходу до виплати соціальної допомоги. Можна розглянути можливість запровадження критеріїв визначення видів соціальної допомоги та розміру фінансової допомоги для різних категорій осіб, які прибули з України та отримали тимчасовий захист у Польщі (з окупованих територій, території активних бойових дій чи з прикордонних територій; матеріальний стан сім'ї, наявність чи відсутність доходу тощо). При цьому можна застосовувати такі критерії після сплину певного часу з дня прибуття до Польщі, достатнього для адаптації та пошуку роботи (наприклад, 6 місяців).

Законодавство Європейського Союзу не дозволяє «дублювання» соціальних виплат, тобто отримання одночасно виплат у повному обсязі в країні проживання та країні походження. В ситуації, коли існує різниця в розмірі державної фінансової допомоги, країна походження виплачує повну суму, а країна проживання доплачує

різницю між вищою та нижчою сумою [12]. Таке рішення корисне як для громадян, так і для державних бюджетів обох держав і водночас не порушує основних прав людини та громадянина.

Позаяк Україна має статус кандидата, а не є членом Євросоюзу, європейське законодавство щодо неї не застосовується. Якщо виникають питання, які Польща та Україна вважають проблемними для своїх держав та такими, що не можуть бути вирішені в межах внутрішньодержавних відносин кожної з країн, рекомендуємо вирішувати їх шляхом досягнення домовленостей та укладання двосторонніх угод.

Висновки. Українці, які отримали тимчасовий захист у Польщі у зв'язку з війною в Україні, користуються соціальним забезпеченням України та соціальною допомогою, яка надається Польщею. Україна має сформоване законодавство в сфері соціального захисту. З початком війни в Україні Польща ухвалила спеціальний закон щодо соціальної допомоги українцям, які потребують тимчасового захисту. Вона вже напрацювала відповідну практику його застосування, яка свідчить про необхідність його подальшого розвитку. Польща й надалі залишатиметься державою, яка поділяє цінності та стандарти демократичного суспільства, забезпечує та захищає права людини. Тому питання соціального захисту (забезпечення) українців у Польщі продовжуватимуть бути актуальними як з позиції внутрішньодержавних, так і міждержавних відносин.

1. Podorska W. Uchodźcy z Ukrainy: ilu uchodźców z Ukrainy jest w Polsce? URL: <https://www.fxmag.pl/artukul/uchodzcy-z-ukrainy-ilu-uchodzcow-z-ukrainy-jest-w-polsce-sprawdz-najnowsze-informacje>.
2. Конституція України. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/constitution>.
3. Утвенко В. В. Система соціального забезпечення та соціальної підтримки: навч. посіб. URL: https://maup.com.ua/assets/files/lib/book/syst_soc_zab.pdf
4. Там само.
5. Про державну допомогу сім'ям з дітьми: Закон України від 21.11.1992 № 2811-XII.. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-12#Text>.
6. Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та особам з інвалідністю: Закон України від 18.05.2004 № 1727-IV. ДУРЛ: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1727-15#Text>.
7. Podorska W. Вказ. праця.
8. Грошова допомога для громадян і громадянок України, які прибули до Польщі після 24 лютого 2022 року. Інформ. брошура. URL: https://ukraina.interwencjaprawna.pl/wp-content/uploads/2023/01/Broszura-SIP_UA-1.pdf.
9. Ustawa z dnia 12 marca 2022 roku o pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym n

terytorium tego państwa. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20220000583>. **10.** Ustawa z dnia 28 listopada 2003 roku o świadczeniach rodzinnych. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu20032282255>. **11.** Kucharska P. Ocena skuteczności programu „Rodzina 500+” w zakresie ograniczenia ubóstwa i zwiększenia dziecięcości w Polsce. URL: <https://zeszyty-naukowe.uek.krakow.pl/article/view/2089>. **12.** Prawo do zasiłku Kindergeld gdy pobiera się 500 plus. URL: <https://www.poltax.waw.pl/blog/7/czy-utracisz-prawo-do-zasilku-kindergeld-gdy-pobierasz-500-plus>.

References

1. Podorska W. Uchodźcy z Ukrainy: ilu uchodźców z Ukrainy jest w Polsce? URL: <https://www.fxmag.pl/artukul/uchodzczy-z-ukrainy-ilu-uchodzcow-z-ukrainy-jest-w-polsce-sprawdz-najnowsze-informacje>. **2.** Konstytucja Ukrainy. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/constitution>. **3.** Utvenko V. V. Systema sotsialnoho zabezpechennia ta sotsialnoi pidtrymky: navch. posib. URL: https://maup.com.ua/assets/files/lib/book/syst_soc_zab.pdf. **4.** Tam samo. **5.** Pro derzhavnu dopomohu sim'iam z ditmy: Zakon Ukrainy vid 21.11.1992 № 2811-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-12#Text>. **6.** Pro derzhavnu sotsialnu dopomohu osobam, yaki ne maiut prava na pensiiu, ta osobam z invalidnistiu: Zakon Ukrainy vid 18.05.2004 № 1727-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1727-15#Text>. **7.** Podorska W. Vkaz. pratsia. **8.** Hroshova dopomoha dlia hromadian i hromadianok Ukrainy, yaki prybulu do Polshchi pislia 24 liutoho 2022 roku. Informatsiina broshura. URL: https://ukraina.interwencjaprawna.pl/wp-content/uploads/2023/01/Broszura-SIP_UA-1.pdf. **9.** Ustawa z dnia 12 marca 2022 roku o pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium tego państwa. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20220000583>. **10.** Ustawa z dnia 28 listopada 2003 roku o świadczeniach rodzinnych. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu20032282255>. **11.** Kucharska P. Ocena skuteczności programu „Rodzina 500+” w zakresie ograniczenia ubóstwa i zwiększenia dziecięcości w Polsce. URL: <https://zeszyty-naukowe.uek.krakow.pl/article/view/2089>. **12.** Prawo do zasiłku Kindergeld gdy pobiera się 500 plus. URL: <https://www.poltax.waw.pl/blog/7/czy-utracisz-prawo-do-zasilku-kindergeld-gdy-pobierasz-500-plus>.

Lesyk-Szkutnik Yuliya. Features of social protection of ukrainians, who received temporary shelter in Poland

The article is devoted to highlighting the issue of social protection (security) of Ukrainians who received temporary shelter in Poland. They have such protection as citizens of Ukraine according to Ukrainian legislation and as persons with the status of temporary protection according to the Polish Law “On assistance to citizens of Ukraine in connection with the armed conflict in this country”.

The subject under investigation is a relatively new phenomenon in the scientific field of both Ukraine and Poland. Work is currently underway to analyze the new reality in which hundreds of Ukrainian families found themselves, who were forced to seek refuge abroad.

The relevant legislation of Ukraine and the special law of Poland, which determines the status of such persons, are considered. Forms of social protection in Ukraine and Poland are compared.

It is noted that among the most important types of social protection of citizens in Ukraine are pensions (for age, due to disability, for years of service, in case of loss of a breadwinner) and various types of assistance (for pregnancy and childbirth, for children of low-income families, for large and single mothers, etc.) . Such forms of financial assistance for Ukrainians who have received temporary shelter in Poland are analysed, such as a one-time assistance in the amount of 300 zlotys, the “500+” program, a one-time payment at the birth of a child, financial assistance for so-called care.

Attention is drawn to certain problems that arise in the Polish practice of applying a special law. Poland has already developed the appropriate practice of its application, which indicates the need for its further development. Proposals are made to solve the mentioned problems.

Attention is focused on the importance of further deepening of bilateral cooperation between Poland and Ukraine.

Key words: Ukraine, Poland, temporary protection, social protection, financial assistance.